

Ittész Mihály:
Negyvenöt vegyeskar, Negyven egyneműkar
Két Bárdos-kötet tanúságai és tanulságai¹

Bárdos Lajos születésének 115., a két kötet megjelenésének 30. évfordulóján a zeneszerző 85. születésnapját köszöntő gyűjtemények alapján megkísérelünk áttekintést adni a szerző világi kórusműveiről, s betekinteni a zeneszerzői műhelybe is. Az időben viszonylag széles merítésű anyagban a világi művekre kell összpontosítanunk, mert vallásos jellegű kompozíciót ideológiai okok miatt az időszak, amelyben e kötetek megjelentek, még mindig nem nagyon tűrt az állami kiadónál. Egyházi-vallásos művet mindössze hármat – igaz, súlyos, nagyszabású, részben kései darabokat – a vegyeskari kötet tartalmaz, a másik egyet sem.

A kötetek kiadói adatai:

NEGYVEN EGYNEMŰKAR

EDITIO MUSICA BUDAPEST, 1984, Z. 12 876

Felelős szerkesztő: Kovács Mátyás [?]

Legkorábbi kompozíció: 1931, legkésőbbi kompozíció: 1980

NEGYVEN VEGYESKAR

EDITIO MUSICA BUDAPEST, 1984, Z. 12 877

Felelős szerkesztő: Kovács Mátyás

Legkorábbi kompozíció: 1934, legkésőbbi kompozíció: 1981

Bárdos-művek kötetes kiadására nem ekkor került sor először. Érdemes áttekintenünk az előzményeket, mert a szerző közreműködésére valló szerkesztési elvek feltűnnek már a korábbi kiadványokban. A zeneszerző közreműködése a szerkesztésben hitelesíti a tartalmat. Az érthető, ha újabb kompozícióit a szerző mielőbb szeretné a reménybeli előadók elé bocsátani, s ha erre egy kötet kínálkozik lehetőségként, él is vele. Ami a kötet idejénél korábban keletkezett műveket

¹ Az MTA BTK Zenetudományi Intézet „Lendület” 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport *Évfordulók nyomában* című konferenciáján, 2014. október 11-én elhangzott előadás némileg bővített, szerkesztett szövege. Egyszerűbb változatában megjelent a *Zeneszó* folyóirat 2014/8. számában.

illeti, több szempont is vezethette a szerkesztőket. A retrospektív válogatásnak nemcsak az lehet alapja, hogy a szerkesztő vagy a komponista mit tart fontosnak, jellemzőnek a termésből, vagy mely darabok lettek népszerűek, hanem az a költségkímélő, praktikus szempont is diktálhat, hogy mi jelent meg korábban, vagyis mely daraboknak áll rendelkezésre kész kottagrafikája, nyomtatott kottája. Ez utóbbi – az amúgy is meglévő, ésszerű terjedelmi korlátok mellett – ugyancsak szűkítheti a közreadható művek körét. Mindezen korlátok ellenére is jellemzőnek és a szerző szándékát tükrözőnek kell elfogadnunk mind az itt bemutatandó köteteket, mind a korábbiakat.

Tizennégy vegyeskar – köztük néhány első megjelenés, 1959-ben a hatvanéves szerzőt köszöntötte.

Húsz egyneműkar három szólamra gyermekkarok számára, részben női- és férfikarra is. – 1964, a hatvanötödik születésnapra. Tematikus „fejezetek”: *Buzdítás, Szép a huszár (március 15-ére is), Alkalmak, ünnepélyek, Tréfa, móka, vidámság.*

Tizenegy vegyeskar – 1979, a nyolcvanadik születésnapra. „Fejezet-címek”: *Jelige, Kezdő ének, Történelmi képek, Laus laboris, Két Ady-kórus, Záró-ének.*

Az utolsó kötetek tartalmi tagolása:

NEGYVENÖT VEGYESKAR

Jelhangok – 6 mű;

Népdal-letétek – 20 mű, ebből 7 kétszólamú,
5 háromszólamú (4 ciklus), 8 négyszólamú (6 ciklus)

Lírai kórusok (költői szövegekre) – 17 mű;

Motetták – 3 mű;

*Záró kórus.*³

NEGYVEN EGYNEMŰKAR

Jelmondatok – 3 mű;

Magyar népdalok – 5 mű (3 ciklus);

Idegen dallamok – 5 mű (4 sorozat);

Egyéb kórusok – 7 mű.²

Kis számban vannak átfedések a korábbi és az utolsó kötetek között, de számunkra most érdekesebb az, hogy a párhuzamosan megjelent gyűjtemények mely darabjai fakadtak egy töről.

² Ez csak húsz műnek látszik, tehát a nem folyamatos előadásra szánt sorozatok egyes tételeit önálló alkotásnak kell tekintenünk, ám a műcímek és az önállóan előadható tételek száma összesen 56.

³ Műcímek és önállóan előadható tételek száma a tartalomjegyzékben: 67.

Átfedések: szerzői átiratok és variánsok

NEGYVENÖT VEGYESKAR

Cantemus! (Bárdos Lajos) – 1977

Dolgozni (József Attila) – 1948

Tiszai dallamok – 1940

Kodály köszöntése (Weöres Sándor) – 1957

Láng és fény (Vargha Károly) – 1976 (?)

NEGYVEN EGYNEMŰKAR

Cantemus! (Bárdos Lajos) – 1977

Dolgozni! (József Attila) – 1966

Tisza partján – 1977

Bérc a rónán (Weöres Sándor) – 1957

Láng és fény (Vargha Károly) – 1976 (?)

Eredetileg: *Istené az áldás* (Erdélyi József) – 1942(!)

A változatoknak többféle oka lehet. Saját indíttatás, egy-egy ünnepi alkalom célszerű „kiszolgálása”, vagy éppen kívülről érkezett kérés az átdolgozásra, hogy az egyik karfajrán jól bevált darab másoknak is sikert hozzon.

A párhuzamos daraboknál az új változat létrejöhet pusztán „áthangszereléssel” (akár egyidejűleg, mint például az eleve többes életre szánt *Cantemus!* esetében), de lehet jelentős a különbség, melyet redukcióval vagy a zenei szöveg gazdagításával ér el a szerző. Ilyen például a József Attila-vers megzenésítésének két változata (*Dolgozni!*), illetve a *Tiszai dallamok – Tisza partján* „ikerpár”.

1. kottapélda

2. kottapélda

Köztudott, mégis megemlíthetjük, hogy Bárdos világi karművei alapvetően két forrásból táplálkoznak. Jól mutatja ezt a vegyeskari kötet legtöbb darabot tartalmazó két csoportja: *Népdal-letétek*, illetve *Lírai kórusok*, vagyis a dallamot–szöveget együtt kínáló kollektív alkotás ad inspirációt és feladatot a *symphonetának*, míg a költői vers a zeneszerzőt dallam-kitalálóvá, *phonsacusszá* is teszi. Szerzőnknek azonban számos olyan műve található e két kötetben is, amelyhez saját vagy – például más népektől⁴ – kölcsönzött dallam jelentett kiindulópontot, és amelyhez szöveget kellett adni. Alábbi felsorolásunk élén éppen erre a tényre utalva áll a *költők* és *fordítók* mellett a *szövegírók* megjelölés is. (Külön alcsoportok kialakításától eltekintettünk.) Az ilyen kompozíciók létrejöttében mennyiségi és minőségi szempontból is Lukin László

⁴ Egyik legismertebb darabja e típusnak a norvég népi dallamot felhasználó, többváltozatú *Napfényes utakon*, Vargha Károly szövegével. (Negyvenöt vegyeskar 12–14. Legegyszerűbben, két szólamban található meg a Kicsinyek kórusában.) A dallam nagyszabású szimfonikus feldolgozása Grieg *Norvég táncok* című művének zárótételében hallható.

munkatársi hozzájárulását kell kiemelnünk, az *ad notam* versköltésnek, -fordításnak ő is mestere volt.

A névsor Bárdos Lajos sokirányú tájékozódását mutatja; azt, mikor kinek az irodalmi hozzájárulása volt megtermékenyítő, célszerű: a legnagyobbakat, vagy akár a kevésbé jelentőseket is szívesen hívta segítségül, mint például egy-egy várostörténeti műnél.

Összesen 24, illetve 12 név:

Költők, fordítók, szövegírók

NEGYVENÖT VEGYESKAR

NEGYVEN EGYNEMŰKAR

Babits Mihály / Bárdos Lajos

Balázs Béla (Bartók-mű átiratában)

Balássy László / Finta Éva

Bárdos Lajos

Horváth Ádám / Jobbágy Károly

Bóka László

József Attila / Juhász Gyula

Csizmadia Ferenc

Kiss Károly / Kóczián Katalin

József Attila

Kölcsey Ferenc / Környei Elek

Lukin László (!)

Miskolczi Ottó / Móra Ferenc

Kishonti Barna

Nagy László / Pákolitz István

Márkus Miklós

Petőfi Sándor / Radnóti Miklós

Raics István

Rónay György / Rossa Ernő

Szóllósy András

Szuly Gyula / Váci Mihály

Vargha Károly

Vargha Károly / Weöres Sándor

Weöres Sándor

Emeljünk ki néhány további szempontot a zeneszerzői műhely jellemzésére.

A vegyeskari kötet meggyőző példáját tartalmazza a **zeneszerző–előadóművész együttműködésnek**. Ez a kapcsolat, mint esetünkben, akár hosszabb távon is működhet, ha a kölcsönös emberi és művészi bizalom megvan. Ennek példája Lantos Rezső és kórusának itthon és külföldön is sikereket hozó szolgálata a Bárdos-művek gyarapítására.

Lantos Rezsőnek és a KISz Központi Énekkarának (illetve elődjének) dedikált művek azt bizonyítják, hogy Bárdos Lajos semmiféle politikai-mozgalmi ügyet nem vállalt fel, de szívesen választott nem kizárólagosan az uralkodó ideológiához köthető közéleti témát a humanitás és a haladás gondolköréből. Az e kórushoz kapcsolható és a vegyeskari kötetbe felvett művek sora azt is megmutatja, hogy – némi időbeli „keresztállással” – a népdal kötöttségű műveket az 1960-as években az irodalmi ihletésűek váltották fel.

Első népdalrapszódia (Tilinkós) – 1951

A jövő emberéhez – 1960 (Pákolitz István: Irigy sajnálkozás)

Második népdalrapszódia – 1961

Tűzszivárvány (Nagy László) – 1962

Még nem elég! (Váci Mihály) – 1964

Csillagvirág (virágénekek, népdalok) – 1968

A dal titka (Babits Mihály) – 1972 (ajánlása: „...akik már tudják a dal titkát”)

A **három motetta** más, nem kevésbé fontos oldaláról mutatja be a zeneszerzőt. A két latin szövegű (*Popule meus, Libera me*) még az 1930-as évek egyházzene központú időszakából való, a *Jeremiás próféta könyörgése* (Balássy László fordításában) datálása pedig „Budapest, 1956. II. 28. – III. 1.”. Alig lehet kétségünk az időszerű „áthallás” felől:

Szánj meg, uram, szánj bennünket,

Szánd meg szörnyű szégyenünket,

Örökségünk elrabolták, másoké az ősi jószág.[...]

Ím, kérünk: add vissza sok boldog évünk!

A **zeneszerzői stílusjegyeket** keresve a kötetek darabjaiban feltűnik a szövegtelen bevezetések nagy száma (valamilyen hangzóval – *a, m, haj, bim-bam* – megszólaltatva). Az egyneműkari darabok közül 14, a vegyeskariak közül 12 él ezzel a megoldással. Köztük több a kétkvartos vázra épülő („névjegy-motívum”, például *szó,-dó-ré-szó / lá,-ré-mi-lá*), ahogy a *Kodály köszöntése* – illetve párdarabja, a *Bérc a rónán* –, a *Magos a rutafa* és a *Hajnali dal* mutatja.⁵ E dallamelem persze szöveges témákban is előfordul: például *Még nem elég*.

[3. kottapélda](#)

[4. kottapélda](#)

A **ciklusképzés** meghatározó elemei közül a tempót emeljük ki.

Talán a legjellemzőbb a fokozódó tempó, mintegy a 19. századi lassú–friss párdarabok mintáját követve: *Magos a rutafa, Este van már, Becskereki menyecske, Csillagvirág*, mindkét

⁵ Erre vonatkozóan bővebben lásd Ittész Mihály *Cantemus! Egy jellegzetes introdukció Bárdos Lajos kórusműveiben* című tanulmányát. In: Uő.: 22 zenei írás. Kecskemét: Kodály Intézet, 1999. 248–254. Előszőr: Az ének-zene tanítása, XXII. évf. 5. sz. 1979. 194–199.

Népdalrapszódia. A Tiszai dallamok / Tisza partján a mérsékelt–lassabb–táncos gyors hármasságot követi. A *Hét kurta kórus* egyvégtében éneklésre gyorsul, de a végén visszafogja kissé a tempót. Bár egytétélesnek számítanak és nem a tempóváltozás vagy a nagy karakterkülönbség a szervezőerő, említsük még meg a két népdalrondót, mindkettő két közjátékkal: *Táncol a rózsám, Szól a doromb*.

Másféle szerzői elgondolást mutatnak az egyneműkari kötetben azok a **sorozatok**, amelyek inkább önálló tételek gyűjteményének tekinthetők, mint valódi összeépített ciklusnak. Az előadói gyakorlat is ezt igazolja. Az *Európa peremén* darabjai lapp, finn, norvég (Lukin ötlete nyomán quodlibetben a jó ismert francia *Ah! vous dirai-je, Maman* melódiájával), breton, török, oszét, spanyol dallamok kétszólamú feldolgozásai. A *Négy földrész* darabjaival ízelítőt kapnak a gyermekkarok Észak-Amerika, Dél-Amerika, Afrika, Indonézia, Ausztrália és India népeinek dalkincséből. Még leginkább ciklusnak érezhetjük a *Hellász* cím alatt kiadott nyolc darabot, amely Görögország tartományainak, korszakainak felidézésére vállalkozik, néhány tételben fuvolát, illetve dobot társítva az énekszólamokhoz.⁶

Aligha lehet kétségünk afelől, hogy Bárdos Lajos mintegy egész alkotóművészete és karnagy működése hitvallásaként fogalmazta meg az 1979-es debreceni Nemzetközi Bartók Béla Kórusversenyre, a város felkérésére írott, összkari műnek szánt *Cantemus!* szövegét – latinul, amelyet – áttekintésünk végén záró gondolatként – Lukin László fordításában idézünk:

Cantemus,
quia cantare bonum est –
Cantemus,
quia cantare iucundum est –
Cantemus,
quia cantare amantis est.

Csak énekelj,
mert az ének jó dolog!
Csak énekelj,
mert az ének víg dolog!
Csak énekelj,
mert az énekben szív dobog!

5. kottapélda

⁶ A *Hellász* második tételének címe kedves sajtóhibával jelent meg: Pindarosz órája – az „ódája” helyett.